

HAMANN, Gerrit

PhD, igazságügyi alkalmazott

Oberlandesgericht Celle*

DOI: 10.15170/DIKE.2024.08.01-02.06

Jogsegélyszerződések a háború és a terjeszkedés fényében – A német-magyar kölcsönös jogsegélytárgyalások menete, indítékai és főszereplői 1939 és 1942 között¹

Legal Assistance Treaties in the Light of War and Expansion – Process, Motives and Protagonists of the German-Hungarian Legal Assistance Negotiations 1939–1942

Cross-border legal assistance is an important indicator of close interstate relations. Remarkably, in the first years of the Second World War, a noticeable intensification of legal assistance between National Socialist Germany and the Kingdom of Hungary occurred. The reason for this was the common border that came into being with the ‘Anschluss’ of Austria. But the expansion of the legal assistance system was also due to the National Socialist expansion and hegemonic ambitions in Eastern Europe. Between 1939 and 1942, more than ten bilateral legal assistance treaties were negotiated. On the German side, notorious Nazi lawyers such as the later State Summaries 613 Secretary in the Federal Chancellor’s Office Hans Globke and the war criminal Max Merten were involved.

Keywords: legal assistance treaties, National Socialist Germany, Kingdom of Hungary, Hans Globke, Max Merten

1. Bevezetés

A két- vagy többoldalú jogsegélyszerződések megkötése két vagy több állam között nem elhanyagolható mutatója az államközi kapcsolatok és a határokon átnyúló gazdasági összefonódások erősödésének. Figyelemre méltó, hogy a Német Birodalom és a Magyar Királyság közötti kétoldalú jogi kapcsolatok éppen a II. világháború első éveiben váltak intenzívebbé, amikor Európát egyébként sokkal inkább a megosztottság és a pusztítás, mint a rendezett államközi kapcsolatok jellemezték: 1939 és 1942 között több, mint tíz jogsegélyszerződést tárgyaltak és ratifikáltak a két állam között a legkülönbözőbb jogi területeken.

Az alábbi cikk a kétoldalú jogsegélytárgyalások menetét követi nyomon, magyarázatot keres a jogi kapcsolatok gyors és hirtelen bővülésére, és a tárgyalások főszereplőit is közelebbről vizsgálja, akik között olyan hírhedt nemzetszocialista jogászok voltak, mint *Hans Globke* (1898–1973), a Szövetségi Kancellária későbbi államtitkára, valamint a háborús bűnös *Max Merten* (1911–1971). Az alábbi észrevételek, amelyek bizonyos mértékig a szerző doktori értekezéséhez kapcsolódnak,² semmiképpen nem akarják a teljesség és a lezártság látszatát kelteni. Inkább csak arról van szó,

* ORCID ID: 0000-0003-4757-360X.

¹ A tanulmányt *Hönig Klára* fordította magyar nyelvre.

² HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher.

hogy rámutatunk néhány összefüggésre, hipotéziseket állítunk fel és a tanulmány végén – a következtetések levonását követően – további kutatási kíváncsalmakat fogalmazunk meg.

2. Jogsegélyszerződések Magyarország és a „III. Birodalom” között

A jogsegély fogalmát tág értelemben úgy lehet meghatározni, mint bizonyos eljárási cselekményeknek az ügyben ténylegesen eljáró bíróságtól eltérő bíróság által, megkeresésre történő elvégzését, ahol is a megkeresés általában célszerűségi és eljárásgazdaságossági megfontolásokon alapul, miközben a végrehajtandó cselekményt elvben az ügyben ténylegesen eljáró bíróság is elvégezhetné.³ Például egy tanú jogsegélynyújtás útján történő meghallgatása eljárási gazdaságossági okokból szükséges lehet, ha a tanú távoli helyen tartózkodik, és betegség vagy gyengeség miatt nem tud elutazni az illetékes bíróságra. Ilyen esetben a bíróság – bár a meghallgatást maga is lefolytathatja – jogsegélynyújtást kérhet a tanú tartózkodási helyén működő bíróságtól. Meg kell különböztetni a belföldi jogsegélyt, amelyet ugyanazon állam bíróságai nyújtanak egymásnak, és a nemzetközi jogsegélyt, amelyet külföldi bíróságok (néha hatóságok is) nyújtanak, jellemzően két- vagy többoldalú egyezmények alapján, de néha szerződéses alap nélkül is.⁴ Ilyenkor az ügyben ténylegesen eljáró bíróság rendszerint akadályoztatva van abban, hogy maga végezze el ezt a tevékenységet, mert az különben sértené a másik állam szuverenitását. A német-magyar kapcsolatok tekintetében itt természetesen csak a nemzetközi jogsegély területével foglalkozunk. Ezen túlmenően a tanulmány a polgári jog és a polgári eljárásjog keretében történő jogsegélyre koncentrál, mivel ez különös szerepet játszott a Magyarország és a Német Birodalom közti tárgyalásoknál az 1939 és 1942 közötti időszakban.

A vonatkozó korabeli szakirodalomból kiderül, hogy az 1930-as évek elején még nem léteztek kétoldalú jogsegélyszerződések Magyarország és a Német Birodalom között a polgári jog és a polgári eljárásjog területén. *Richard Honig* (1890–1981) 1932-es, a Német Birodalom jogsegélyéről szóló gyűjteményében mindössze egyetlen német-magyar egyezményt jegyeztek fel, mégpedig az adójog területén.⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a két állam között a polgári jog vagy a polgári eljárásjog területén nem lett volna jogsegély abban az időben, bár az csupán az 1905-ös Hágai Polgári Perrendtartási Egyezményen alapult.⁶ Ez a többoldalú megállapodás nem teljességében szabályozta a kölcsönös jogsegélyt, olyan kiegészítő végrehajtási megállapodás pedig, amelyet a Német Birodalom és más államok között a polgári jogsegélynyújtás további egyszerűsítése érdekében már korábban megkötöttek,⁷ nem létezett Magyarország viszonylatában.⁸ Ez a nemzetiszocialisták fent említett hatalomra kerülése után sem változott, bár más területeken, például a kultúra területén kétoldalú megállapodásokat kötöttek Magyarországgal.⁹ Úgy tűnik

³ GROH – WERNER, Rechtshilfe.

⁴ GROH – WERNER, Rechtshilfe.

⁵ HONIG, Die Rechtshilfe des Deutschen Reichs in Straf- und Zivilsachen sowie auf den wichtigsten Nebengebieten X–XV.

⁶ Abkommen über den Zivilprozeß vom 17. 07. 1905, RGL. 1909, 409–430.

⁷ Így például Hollandiával, Luxemburggal és Norvégiával 1909. 08. 23-án, lásd: RGL. 1909, 907–913.

⁸ VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 351.

⁹ Vö.: Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die geistige und kulturelle Zusammenarbeit vom 28. 05. 1936 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a szellemi és kulturális együttműködésről, 1936. 05. 28.], RGL. 1937 II, 132–138.

azonban, hogy egyik fél sem látta szükségesnek a kölcsönös jogsegély kiterjesztését. Csak az 1930-as évek végén került sor a kölcsönös jogi kapcsolatok – bár ekkor már igen jelentős – bővítésére, amelyhez a német és a magyar igazságszolgáltatás közötti élénk eszmecsere is társult. Ennek egyik jó példája *Roland Freisler* (1893–1945) magyarországi útja, aki akkor még a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium államtitkára, később a hírhedt Népbíróság elnöke volt, és aki 1940 októberében Budapesten az új európai jogi gondolkodásáról tartott előadást a Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium képviselői előtt.¹⁰ Az a tény, hogy a náci rezsim ilyen magas rangú képviselőjét küldték Budapestre, annak bizonyítékeként is értelmezhető, hogy a nemzetiszocialista vezetés ekkorra már viszonylag nagy jelentőséget tulajdonított a német-magyar jogi kapcsolatok elmélyítésének.

1940-ben néhány hét leforgása alatt hét jogsegélyegyezményt kötött Magyarország és a Német Birodalom,¹¹ majd az év végére ezeket továbbiak követték. Az 1940-es jogsegélyszerződések között szerepelt egy kiadatási egyezmény,¹² a vámügyekben történő kölcsönös jogsegélyről szóló egyezmény¹³ és három, kizárólag a polgári joggal és a polgári eljárásjoggal kapcsolatos egyezmény. E három egyezmény közül a gyakorlati szempontból a legfontosabb a polgári és kereskedelmi ügyekben történő kölcsönös jogsegélyre vonatkozott,¹⁴ a másik kettő a hitelesítéssel foglalkozott,¹⁵ valamint a szerzői jogi védelem kölcsönös elismerésével.¹⁶ 1942 végéig további polgári jogi és polgári eljárásjogi egyezmények következtek, köztük egy végrehajtási egyezmény tartási ügyekben,¹⁷

¹⁰ Lásd *Lupkovics György* levelét (Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium) *Max Merten* részére (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1940. 10. 16-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 354. lap.

¹¹ Lásd *Lupkovics György* levelét (Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium) *Max Merten* részére (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1940. 07. 17-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 271. lap.

¹² Auslieferungsvertrag zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn vom 16. 06. 1940 [Kiszolgáltatási szerződés a Német Birodalom és a Magyar Királyság között, 1940. 06. 16.], RGBL. 1941 II, 183–198.

¹³ Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die gegenseitige Unterstützung und Rechtshilfe in Zollsachen vom 25. 07. 1940 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a vámügyekben történő kölcsönös támogatásról és jogsegélyről, 1940. 07. 25.], RGBL. 1941 II, 293–302.

¹⁴ Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über den Rechtshilfeverkehr in Angelegenheiten des bürgerlichen und des Handels-Rechts vom 06. 11. 1940 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a polgári és kereskedelmi jogi ügyekben történő jogsegélyi gyakorlatról, 1940. 11. 06.], RGBL. 1941 II, 121–127.

¹⁵ Beglaubigungsabkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn vom 27. 05. 1940 [Hitelesítési egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között, 1940. 05. 27.], RGBL. 1941 II, 71–76.

¹⁶ Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über den gegenseitigen Schutz von Werken der Literatur und Kunst vom 06. 11. 1940 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között az irodalmi és művészeti alkotások kölcsönös védelméről, 1940. 11. 06.], RGBL. 1941 II, 225–227.

¹⁷ Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die gegenseitige Anerkennung und Vollstreckung von gerichtlichen und vormundschaftsbehördlichen Entscheidungen, Vergleichen sowie anderen vollstreckbaren Urkunden in Unterhaltssachen vom 28. 11. 1941 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a tartással kapcsolatos ügyekben hozott bírósági és gyámhatósági határozatok, egyezségek és egyéb végrehajtható okiratok kölcsönös elismeréséről és végrehajtásáról, 1941. 11. 28.], RGBL. 1942 II, 343–350.

egy egyezmény az anyakönyvi jogállás területén,¹⁸ valamint a családjogi bírósági határozatok és a halálesetről szóló nyilatkozatok kölcsönös elismeréséről szóló egyezmény¹⁹.

Ezek az egyezmények többnyire az adott eljárásra vonatkozó jogtechnikai rendelkezéseket tartalmaztak. Így például a polgári és kereskedelmi ügyekben létrejövő jogsegélyről szóló egyezmény – amely azonban lényegében csak a polgári perrendtartásról szóló hágai egyezmény kiegészítése volt – rendelkezéseket tartalmazott az iratok kölcsönös kézbesítéséről, az igazságügyi hatóságok közötti közvetlen kommunikációról, az egymás állampolgárainak az ún. szegényjog (ma költségmentességként ismert) kölcsönös elismeréséről és az ítéletek kölcsönös végrehajthatóvá nyilvánítására vonatkozó rendelkezésekről.²⁰ Ezenkívül a szerződés szövegéhez csatolták a kölcsönös szolgáltatási kérelmeket megkönnyítő formanyomtatványok mintáit is.²¹

Ha összehasonlítjuk az 1940-es évek német-magyar jogsegélyszerződéseit a Német Birodalom más, az 1920-as évekből származó jogsegélyszerződéseivel,²² akkor azt látjuk, hogy nincsenek olyan jelentős tartalmi vagy dikciós különbségek, amelyek a megváltozott politikai körülményeknek tudhatók be. Éppen ellenkezőleg, a Magyarország és a nemzetiszocialista Németország között kötött megállapodások jól illeszkedtek az akkori nemzetközi szokások keretei közé, és valószínűleg 1945 után is ennek megfelelően érvényesültek.²³ Ezek a jogsegélyszerződések nem mutatnak semmiféle ideológiai befolyást, még az állítólag különösen érzékeny területeken sem, mint amilyen például a kiadatási rendszer.²⁴ Ebből az a következtetés vonható le, hogy a Német

¹⁸ Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über Mitteilungen und Ersuchen auf dem Gebiete des Personenstandswesens vom 01. 09. 1941 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között az anyakönyvi ügyekkel kapcsolatos közlésekről és megkeresésekről, 1941. 09. 01.], RGL. 1942 II, 355–359.

¹⁹ Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die gegenseitige Anerkennung von familiengerichtlichen Entscheidungen und Todeserklärungen vom 02. 10. 1942 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a családjogi bírósági határozatok és a halálesetről szóló nyilatkozatok kölcsönös elismeréséről, 1942. 10. 02.], RGL. 1944 II, 53–60.

²⁰ A közelebbi az egyes szabályozásokhoz: VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 356.

²¹ Lásd az 1a. és 1b. számú mellékleteket a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a jogsegélyről polgári és kereskedelmi jogi kérdésekben 1940. november 6-án kötött egyezményhez (14. lábjegyzet), RGL. 1941 II, 128–129.

²² Például a Német Birodalom és a Csehszlovák Köztársaság között a polgári ügyekben való jogvédelemről és jogsegélyről szóló, 1922. január 20-i szerződést (Vertrag zwischen dem Deutschen Reich und der Tschechoslowakischen Republik über Rechtsschutz und Rechtshilfe in bürgerlichen Angelegenheiten vom 20. 01. 1922), RGL. 1923 II, 57–62.

²³ A Németország és Magyarország között az 1940-es években kötött polgári eljárásjogi jogsegélyegyezményeket csak az 1950-es években váltották fel olyan többoldalú egyezmények, mint az 1954. március 1-jei hágai polgári eljárásjogi egyezmény (Haager Übereinkommen über den Zivilprozeß vom 01. 03. 1954, BGBl. 1958 II, 576), amely 1966. 12. 18-án lépett hatályba a Németországi Szövetségi Köztársaság és Magyarország között. A közzétételt lásd 1966. 01. 27-i keltezéssel: BGBl. 1966 II, 84.

²⁴ A kiadatási kötelezettség csak olyan bűncselekmények esetében állt fenn, amelyek mindkét állam joga szerint büntetendők voltak (lásd: a Német Birodalom és a Magyar Királyság között 1940. 06. 16-án létrejött kiadatási egyezmény 3. cikkének 1. bekezdését, RGL. 1941 II, 184.). Ezenkívül a politikai bűncselekmények – a hagyományoknak megfelelően – mentesültek a kiadatás alól (4. cikk 1. és 2. bekezdés); e tekintetben az egyetlen szembetűnő kivétel az államfő, családtagjai, a kormány tagjai vagy más vezető közszereplők, illetve a fegyveres erők tagjai ellen elkövetett szándékos bűncselekmények, valamint a nyílt hadviselésen kívüli, a közösségre különös veszélyt jelentő vagy félelem és terror terjesztésére irányuló cselekményekre vonatkozó széles körű mentesség (4. cikk 3. bekezdés). A nemzetközi kölcsönös bünygi jogsegélyről szóló törvény (IRG) 1994. 06. 27-én közzétett szövege (6. § 1. bekezdésének 2. mondata) azonban a gyilkosság és az emberölés esetére is kivételt tesz (BGBl. I, 1537.), ami azt jelenti, hogy ebben a tekintetben sem beszélhetünk kifejezetten nemzetiszocialista jogi koncepciókról az 1940. 06. 16-i egyezmény kapcsán.

Birodalom – bármennyire is agresszíven és nacionalista módon lépett fel kifelé – láthatóan igyekezett normális jogi kapcsolatokat fenntartani szövetségeseivel és baráti államaival, és betartani a nemzetközi egyezményeket, legalábbis a jogsegély terén.

3. A német fél indítékai

A német-magyar jogi kapcsolatok hirtelen élénkülésének hátterét és kiindulópontját az 1930-as évek végétől egy konkrét történelmi esemény, nevezetesen Ausztria ún. „*Anschluss*”-ja jelentette: 1938. március 12-én német csapatok – az osztrák lakosság éljenzése közepette – bevonultak Ausztriába, majd nem sokkal később a népszavazáson, amely természetesen korántsem volt szabad és demokratikus, elsöprő többséggel megszavazták Ausztria beolvasztását az immár „*Nagynémet Birodalomba*”. Ezáltal először állt fenn közös határ Németország és Magyarország között, ami szinte elkerülhetetlenül a kölcsönös cserekapcsolatok és így a kétoldalú (jogi) kapcsolatok intenzívebbé válásához vezetett.²⁵ A Birodalmi Igazságügyi Minisztérium illetékes tisztviselőjének feljegyzése szerint: „*A Német Birodalom és a Magyar Királyság közötti szoros gazdasági kapcsolatok azt eredményezték, hogy magyar munkaeőrt jelentős mértékben foglalkoztatnak a Német Birodalomban, valamint jelentős számú birodalmi állampolgár dolgozik Magyarországon.*”²⁶ Erich Volkmar (1879–1951), a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium Polgári Jogi Osztályának vezetője úgy fogalmazott, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a „*zökkenőmentes kezeléséhez és fenntartásához*”²⁷ jogi támogatás is szükséges, különösen a kölcsönös jogsegély kiterjesztése révén.

A kezdeményezés azonban a magyar féltől indult el: a Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Jogi és Nemzetközi Szerződések Osztályának akkori vezetője, *Sebestyén* miniszteri tanácsos már 1938. április végén tárgyalásokat javasolt a Külügyminisztériumon keresztül a kölcsönös jogsegélyforgalom újbóli szabályozásáról és megkönnyítéséről.²⁸ A magyar fél is kifejezte, hogy jelentős szabályozási igénye van, például a szegényjog (költségmentesség) kölcsönös megadására nézve.²⁹ A német fél meglehetősen nyitott volt a magyar megközelítésre, és különösen arra törekedett, hogy a polgári perrendtartásról szóló Hágai Egyezmény alapján „*a lehető legjobban egyszerűsítse*” a kölcsönös jogsegélyt.³⁰ A magyar egyszerűsítési javaslatokkal szemben azonban bizonyos területeken fenntartások is megfogalmazódtak, például az iratkézbesítési kérelmek közvetlen kezelése terén, ahol a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium szükségesnek tartotta, hogy a magyarországi német képviselő ellenőrző szerepet vállaljon „*a magyar hatóságoknál gyakran tapasztalt*

²⁵ Az első, berlini tárgyalás alkalmával az akkori német és a magyar delegáció vezetői is ezt az álláspontot képviselték. Lásd a Külügyminisztérium 1939. március 18-i rendeletét a budapesti német követség felé, Bundesarchiv, R 3001/23192, 85. lap. Lásd hozzá: VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 351.

²⁶ Lásd hozzá Max Merten emlékiratát 1941. 12. 31-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23193, 231. lap

²⁷ VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 351.

²⁸ Lásd a Külügyminisztérium 1938. 07. 27-i rendeletét a budapesti Német Nagykövetség felé, Bundesarchiv, R 3001/23192, 54. lap.

²⁹ Lásd a Külügyminisztérium beszámolóját a Birodalmi Igazságügyi Miniszter felé 1939. 01. 21-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 25. lap.

³⁰ Lásd a Külügyminisztérium 1938. 07. 27-i rendeletét a budapesti Német Nagykövetség felé, Bundesarchiv, R 3001/23192, 54. lap.

lomba ügyintézés miatt”.³¹ Mindazonáltal német szempontból az 1939 februárjában kezdődött tárgyalásokat végül is „*végig a kölcsönös baráti megértés szelleme töltötte be, ami különösen hozzájárult ahhoz, hogy a tárgyalások a legnagyobb egyetértésben folytak, és viszonylag rövid idő alatt (...) kedvező eredményre vezettek.*”³²

Az ily módon megidézett barátság és harmónia azonban nem fedheti el azt a tényt, hogy a kölcsönös jogsegély gyors terjedését a háború és Németország terjeszkedési és hegemón törekvéseinek összefüggésében is látni kell. Délkelet-Európa legkésőbb a II. világháború kezdete óta döntő gazdasági és stratégiai jelentőséggel bírt a nemzetiszocialista vezetés számára: egyrészt létfontosságú erőforrásai, köztük az élelmiszer és az olaj miatt, de azért is, mert a délkelet-európai régiót szánták a Szovjetunió elleni tervezett (1941 júniusában megkezdett) invázió felvonulási és ellátási területének.³³ Ennek fényében a Német Birodalom arra törekedett, hogy a délkelet-európai szövetségeit és szatellitállamait szorosabban magához kösse.

A jogsegélyforgalom bővülését, amely ebben az időszakban nemcsak Magyarországgal, hanem Szlovákiával, Horvátországgal, Bulgáriával és Romániával szemben is fokozódott, tehát ennek – az ideológiai alapú – geopolitikai és háborús stratégiai törekvésnek a keretében is szükséges értelmezni. Nem véletlenül jegyezte meg *Erich Volkmar* a Szlovákiával és Magyarországgal folytatott jogsegélygyakorlatról szóló írásában, hogy a joggyakorlat szabályozása „*közvetlen gyakorlati gazdasági értékén túlmenően politikai jelentőségűnek tűnik, mint az új Európa jövőbeli megszervezésének egy olyan építőköve, amely a Német Birodalom nagy történelmi feladatának tekintendő*”.³⁴ Bár a megállapodások tartalma lehetett „*ideológiailag semleges*”, a nemzetiszocialista vezetés mögöttes indítékai korántsem voltak azok.

4. A tárgyalások

A számos jogsegélyegyezmény, amelyet Németország és Magyarország 1939 és 1942 között kötött, több berlini, illetve budapesti tárgyalási forduló eredménye volt. Valamennyi tárgyalást kiterjedt írásbeli előkészítés előzte meg, amelynek során a szerződéstervezeteket és a módosítási kéréseket szóbeli feljegyzések útján cserélték ki. Mielőtt a két fél képviselői a tényleges tárgyalásokra összeültek volna, belső megbeszéléseket folytattak.³⁵ Ennek alapját a német tervezetek képezték, amelyeket – legalábbis a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumban kialakult felfogás szerint – a magyar fél képviselői a német hatalmi fölényre való tekintettel „*adottnak tekintettek*”.³⁶

A tárgyalások első fordulójára 1939. február 21. és március 4. között Berlinben került sor. 1940 kora nyarán és őszén Budapesten folytatódott az egyeztetés, majd ugyanezen év

³¹ Lásd *Alfons Reisner* feljegyzését a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumban 1939. 02. 17-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 64. lap.

³² Lásd a Külügyminisztérium 1939. 03. 18-i rendeletét a budapesti Német Nagykövetség felé, Bundesarchiv, R 3001/23192, 85. lap.

³³ Lásd a nemzetiszocialisták Délkelet-Európa-politikájával kapcsolatban: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 97., 454. lábjegyzet.

³⁴ VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 351.

³⁵ Lásd a Külügyminisztérium 1938. 07. 27-i rendeletét a budapesti Német Nagykövetség felé, Bundesarchiv, R 3001/23192, 54r. lap, *Wolfgang Pietzker* feljegyzését a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumban 1939. 02. 17-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 64. lap, valamint egy további feljegyzést *Max Mertentől* szintén a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumban 1940. 06. 06-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 250. lap.

³⁶ VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 351.

novemberében Berlinben aláírták a német-magyar jogsegélyszerződést. A kezdeti tárgyalások során további követelmények és eredetileg nem tervezett egyezményekre vonatkozó javaslatok merültek fel, így a tárgyalások folytatódtak.³⁷ Ennek megfelelően – többek között azért, hogy megvitassák a tartási végrehajtási egyezményt³⁸ – 1941-ben április és augusztus között háromszor találkoztak a felek, abból kétszer Budapesten, egyszer pedig Berlinben. A szóban forgó egyezmény aláírása 1941 novemberében Bécsben valósult meg.³⁹

Ha hinni lehet a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium illetékes tisztviselője feljegyzéseinek, akkor a jogsegélyről szóló tárgyalások „mindenkor teljes kölcsönös egyetértésben” zajlottak.⁴⁰ Természetesen az első berlini tárgyalási forduló előtt a Külügyminisztérium még szükségesnek tartotta, hogy minden német résztvevőt megeskessen, hogy a magyar követeket „a fennálló baráti kapcsolatok szellemében (...) a legnagyobb udvariassággal” kezeljék.⁴¹ Valószínűleg ennek a törekvésnek is köszönhető, hogy a német képviselők Budapestre utaztak a következő tárgyalási fordulókra, ami nyilvánvalóan hízelgő volt a magyar fél számára, hiszen a német tárgyalók szerint „többször kifejezték örömeiket (...), hogy egy német delegáció szükségesnek találta, hogy Budapestre fáradjon ezekre a tárgyalásokra”.⁴²

A kölcsönös megértő hozzáállásról tanúskodik a magyar tárgyalások vezetője, *Lupkovics György* (1891–1982, a német nyelvű dokumentumokban: *von Lupkovics*) és a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium illetékes tisztje, *Max Merten* közötti személyes levélváltás is. Az előbbi a budapesti tárgyalások második fordulóját követően *Merten*hez címzett levelében a következőket vetette papírra: „Szakmailag – őszintén mondhatom – igazi öröm volt számomra, hogy együtt dolgozhattam a Német Birodalmi Igazságügyi Minisztérium képviselőivel, és az a könnyedség, amellyel a kölcsönös bizalom légkörében megoldottuk a nehézségeket, joggal elégíthet ki bennünket. Igazán csodálatos teljesítmény, hogy néhány hét alatt hét egyezményt dolgoztunk ki, nevezetesen a közjegyzői hitelesítésről, a polgári jogi segítségnyújtásról, a szerzői jogról, a személyállapoti oklevelekről, a kiadatási jogról, a konzuli jogról és a vámjogi jogsegélyről, (...) és néhány esetben azonnal alá is írtuk őket. Az pedig, hogy ezt a Nagynémet Birodalom kinevezett képviselőivel együtt értük el, számunkra, magyarok számára különösen megtisztelő dolog.”⁴³

Bizonyos mértékig valószínűleg diplomáciai udvariasságból adódtak az ilyen túlzó nyilatkozatok. Mindazonáltal a leírás egy különösen bizalomteljes és barátságos tárgyalási légkör benyomását kelti. Ráadásul *Lupkovics* soraiból már-már az alázatossággal, sőt csodálattal határos odaadás is kiderül német kollégái iránt, ami valószínűleg nem csupán udvariasság volt a részéről. Sokkal inkább úgy tűnik, hogy a magyar tárgyalások vezetőjének ez a különösen németbarát magatartása a tárgyalások menetére és kimenetelére is hatással lehetett. Ugyanis egy 1940 júniusi külügyminisztériumi feljegyzés szerint a tárgyalások „a teljes megértés és a lehető legnagyobb engedmények

³⁷ VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 351.

³⁸ Lásd: 17. lábjegyzet.

³⁹ Lásd ezzel kapcsolatban a fennmaradt tárgyalási jegyzőkönyveket a Szövetségi Levéltárban, R 3001/23192, 74–76. lap, 251–254. lap és 280. lap, valamint a további feljegyzéseket a következő műben: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 98–99.

⁴⁰ *Max Merten* feljegyzését a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumban 1940. 06. 06-i keltezéssel lásd: Bundesarchiv, R 3001/23192, 250. lap.

⁴¹ *Wolfgang Pietzker* feljegyzését szintén a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumban 1939. 02. 17-i keltezéssel lásd: Bundesarchiv, R 3001/23192, 64. lap.

⁴² Lásd: 40. lábjegyzet.

⁴³ *Lupkovics György* levelét a Magyar Királyi Igazságügyi Minisztériumból *Max Merten* részére a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumba 1949. 07. 17-i keltezéssel lásd: Bundesarchiv, R 3001/23192, 271. lap.

szellemében folytak a magyar fél részéről".⁴⁴ Ennek megfelelően a hegemon Németország látszólag nehézségek nélkül tudta érvényesíteni tárgyalási pozícióit a magyarokkal szemben.⁴⁵

Ehhez és a mindkét oldalon sokat dicsért jó tárgyalási hangulathoz hozzájárulhatott az a tény, hogy a delegációk berlini és budapesti látogatásaik során kölcsönösen különböző „figyelmességeket” tettek egymás irányába.⁴⁶ Ez közös kirándulásokat is magában foglalt, például 1941 júniusában a Berlin melletti Werbellin-tóhoz. Ezt követően *Lupkovics* fényképeket küldött kollégáinak a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumba „*az együtt töltött szép napok*” emlékére, amelyekre „*még mindig szívesen emlékszik*”.⁴⁷ Valójában a két küldöttség tagjai nem csak személyesen kerültek ilyen módon különösen szoros kapcsolatba egymással,⁴⁸ hanem olyan kényelmi szolgáltatásokat is élvezhettek, amelyeket a legtöbben – különösen a háborús idők közepette – semmiképpen sem tekinthettek magától értetődőnek.

5. A főszereplők

Már a fentiekből is következik, hogy a tárgyalások – valójában mindkét oldalon kivétel nélkül férfi – főszereplői korántsem voltak mindannyian a diplomáciai szolgálat tagjai. Igaz, hogy a kölcsönös jogsegély-megállapodásokról szóló tárgyalásokba a kormányközi kapcsolatokért való tárcaközi felelősségükből adódóan elkerülhetetlenül bekapcsolódtak az adott külügyminisztériumok, sőt, azok formálisan át is vették a vezetést. Szakmai kérdésekben azonban konzultáltak az igazságügyi minisztériumok megfelelő szakértőivel, akik a szűkebb értelemben vett jogi szakértelmet testesítették meg, valamint bizonyos ügyekben más minisztériumok megfelelő szakértőivel, például a belügyminisztériumok alkalmazottjaival az anyakönyvi kérdésekben.⁴⁹ Mivel az egyes megállapodások szabályozási tárgya gyakran több szakterületet is érintett, a szakminisztériumokat gyakran egyszerre több szakértő képviselte. A tárgyalások első fordulóján Berlinben a német fél részéről összesen hét képviselő vett részt, köztük a Külügyminisztérium három tagja, a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium három tagja és a Birodalmi Belügyminisztérium egy képviselője; a magyar fél részéről négy képviselő utazott a német fővárosba, köztük két diplomata, valamint a Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium és a Belügyminisztérium egy-egy képviselője.⁵⁰

Feltűnő, hogy a tárgyalások viszonylag magas szintűek voltak a résztvevőiket illetően: a magyar felet például a tartás-végrehajtási egyezményről szóló berlini tárgyalások második fordulóján, 1941 májusában és júniusában többek között von *Kádár Levente* belügyminisztériumi

⁴⁴ *Karl Schwagula* feljegyzését a Külügyminisztériumban 1940. 06. 11-i keltezéssel lásd: Bundesarchiv, R 3001/23192, 279r. lap.

⁴⁵ Vö.: VOLKMAR, *Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn* 351., tekintettel arra, hogy Magyarország látszólag minden további nélkül elfogadta a német szerződésstervezetek alkalmazását.

⁴⁶ Lásd hozzá *Lupkovics György* levelét a Magyar Királyi Igazságügyi Minisztériumból *Max Merten* részére a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumba 1940. 11. 27-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 450r. lap.

⁴⁷ Lásd *Lupkovics* újabb levelét *Merten* részére 1941. 06. 16-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23193, 121. lap.

⁴⁸ VOLKMAR, *Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn* 351., 352.

⁴⁹ VOLKMAR, *Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn* 351.

⁵⁰ Lásd az 1939. 02. 21-től 1939. 03. 04-ig tartó berlini tárgyalások jegyzőkönyvét, Bundesarchiv, R 3001/23192, 74. lap.

államtitkár képviselte.⁵¹ A német külügyminisztérium és az igazságügyi minisztérium esetében pedig az egyszerű szakreferenseken kívül rendszeresen részt vettek az illetékes tárcavezetők is, például *Erich Volkmar*, a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium miniszteri igazgatója,⁵² aki a Polgári Jogi Osztály vezetőjeként a miniszteri hierarchiában közvetlenül a miniszter és az államtitkár alatt állt.

Így a jogsegélyről folytatott német-magyar tárgyalások a legkülönbözőbb személyek részvételével valósultak meg, köztük néhány ismert, ha nem is illusztris név: az első berlini tárgyalási fordulóban német részről ott volt *Hans Globke* közigazgatási jogász, aki akkor még miniszteri tanácsos volt a Birodalmi Belügyminisztériumban, és mint ilyen többek között az anyakönyvi ügyekért volt felelős. 1936-ban *Globke Wilhelm Stuckart* belügyi államtitkárral (1902–1953) együtt írt kommentárt a nürnbergi fajvédelmi törvényekről.⁵³ Ennek ellenére 1945 után lenyűgöző karriert futott be a Német Szövetségi Köztársaságban, ahol 1953-ban a szövetségi kancellári hivatal államtitkára és *Konrad Adenauer* (1876–1967) kancellár jobbkeze lett. Ezt a pozíciót *Globke* az *Adenauer*-korszak végéig, 1963 októberéig tölthette be, még azután is, hogy a nyilvánosság előtt ismertté vált masszív nemzetszocialista szerepvállalása.⁵⁴

Magyar részről *Lupkovics György* kúriai bíró minden tárgyalási fordulón jelen volt, kezdetben egyszerű résztvevőként, majd a magyar delegáció vezetőjeként. 1939-ben *Lupkovics* a Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium nemzetközi joggal foglalkozó osztályának a vezetője lett; ezt a tisztséget 1944-ig töltötte be. A háború után 1947-ben a Független Kisgazdapárt színeiben beválasztották a Magyar Parlamentbe, ahol 1949-ig volt képviselő. Az 1956 őszi magyar forradalom leverése után *Lupkovics*ot *Kádár János* (1912–1989) kommunista rezsimje alatt politikai okokból bebörtönözték, és csak 1961-ben szabadult.⁵⁵

Végül a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium egy személyi ügye érdemel közelebbi figyelmet, nevezetesen *Max Merten*, a nemzetközi polgári eljárásjogért felelős főosztályvezető – nem utolsósorban azért, mert a Magyarországgal folytatott jogsegély-tárgyalásokban való részvétele figyelemre méltó személyes következményekkel is járt.⁵⁶ A doktori címmel rendelkező kiváló jogász rövid bírósági titkári munka után, 1938 júliusában került a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumba, ahol kezdetben a végrehajtási joggal, az ügyvédi hivatásjoggal és a nemzetközi polgári eljárásjoggal foglalkozó főosztályon dolgozott asszisztensként. Amikor osztályvezetőjét, *Rudolf Pohlét* (1902–1967), aki eleinte a Magyarországgal folytatott tárgyalásokon képviselte a Birodalmi Igazságügyi Minisztériumot,⁵⁷ a háború kezdetén behívták, *Merten* mindössze 28 évesen vette át *Pohle* helyét. 1940 májusának végén már ő utazott Budapestre a tárgyalások második fordulójára, majd 1941

⁵¹ Lásd az 1941. 05. 30-tól 1941. 06. 06-ig tartó berlini tárgyalások jegyzőkönyvét, Bundesarchiv, R 3001/23193, 68. lap.

⁵² Lásd ismét az 1941. 05. 30-tól 1941. 06. 06-ig tartó berlini tárgyalások jegyzőkönyvét, Bundesarchiv, R 3001/23193, 68. lap.

⁵³ STUCKART – GLOBKE, Reichsbürgergesetz, Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre, Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes.

⁵⁴ *Globke* biográfiáját lásd: BEVERS, Der Mann hinter Adenauer; LOMMATZSCH, Hans Globke (1898–1973), Beamter im Dritten Reich und Staatssekretär Adenauers.

⁵⁵ *Lupkovics* biográfiáját lásd: Az 1947. évi Országgyűlés Almanachja 250–251.

⁵⁶ Közelebbi *Merten* biográfiájához: HAMANN, Die Rosenberg und der Kriegsverbrecher: Der Fall Max Merten 123–152., különösen 124–140.; részletesen lásd: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher.

⁵⁷ Lásd 1939. 02. 21-től 1939. 03. 04-ig tartó a berlini tárgyalásokról készült jegyzőkönyvet, Bundesarchiv, R 3001/23192, 74. lap.

őszéig a Birodalmi Igazságügyi Minisztérium nevében részt vett a további egyeztetéseken is.⁵⁸ Fiatal kora és diplomáciai tapasztalatának hiánya ellenére nyilvánvalóan nagyon ügyes volt a nemzetközi szintén, amint azt az idézett szívélyes levelezés is jelzi.⁵⁹

Merten példája azonban mindenekelőtt azt bizonyítja, hogy semmiképpen sem volt túlzás, amikor felettese, *Volkmar* a Magyarországgal való kölcsönös jogsegély új szabályozásáról szóló esszéjében azt írta, hogy Németország és Magyarország képviselői a kölcsönös látogatások révén „szoros személyes kapcsolatba kerültek egymással”.⁶⁰ *Merten* ugyanis első budapesti látogatásán megismerte a nála egy évvel idősebb magyar *Sziklay Erzsébet*et (1910–1977), a magyar diplomata és egykori kölni főkonzul, *Sziklay Béla* (1885–1956, a német nyelvű dokumentumokban: *von Sziklay*) lányát⁶¹ – és láthatóan gyorsan egymásba szerettek: 1941 szeptemberében Berlinben összeházasodtak, majd kilenc évvel később megszületett egyetlen gyermekük, *Maximilian* (1950–2008).

Bár *Max* és *Erzsébet Merten* különös párt alkottak, hiszen a férfi egy porosz tisztviselő fia volt, középosztálybeli származásdal és szigorú protestáns neveltetéssel, a nő pedig magyar nemesasszony, egy diplomata lánya és katolikus, kapcsolatuk minden viszontagságnak ellenállt. Pedig ezek igen jelentősek voltak: 1942 elején, alig néhány hónappal az esküvő után *Max Mertent* behívták a *Wehrmacht*ba. Kezdetben Stettinben és Berlinben, a belügyi szolgálatban vetették be. 1942 júliusának végén kinevezték háborús közigazgatási tanácsosnak, majd nem sokkal később a *Wehrmacht* által megszállt Észak-Görögországba helyezték ki, ahol 1944 márciusáig a német megszállási közigazgatást vezette a Szaloniki-Agäis parancsnokságon. Ebben a minőségében kulcsszerepet játszott abban, hogy 1943-ban Szalonikiből és környékéről mintegy 45.000 görög zsidót megfosztottak a jogaiktól, majd deportáltak. Közül csak mintegy 2.000 fő élte túl a holokausztot.⁶² Közvetlenül a háború után, amelyet *Erzsébet* lényegében a férjétől elválasztva, szüleiével Budapesten töltött, *Max*nak sikerült feleségét Németországba hoznia.⁶³ Őt magát azonban néhány hónappal később az amerikai megszálló erők internálták, és több mint egy évet különböző felső-bajorországi táborokban töltött.⁶⁴

A házaspár csak ezután tudott új közös életet építeni Bad Aibling közelében. Bizonytalanságot jelentett, hogy *Max Mertent*, aki kezdetben vállalkozóként, később pedig ügyvédként dolgozott, többször konfliktusba került a törvénnyel.⁶⁵ 1952-ben átmenetileg visszatérhetett régi állásába, mint végrehajtási jogi tanácsadó az újonnan létrehozott bonni Szövetségi Igazságügyi Minisztériumba, a minisztérium azonban hamarosan megvált régi-új alkalmazottjától, amikor annak kétes üzleti tevékenysége ismertté vált.⁶⁶ Gazdaságilag nehéz évek következtek,⁶⁷ amíg *Max Mertent* 1957 áprilisában egy görögországi útja során le nem tartóztatták

⁵⁸ Lásd a kimutatásokat a következő műben: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 98–99.

⁵⁹ Lásd hozzá *Lupkovic*s további leveleit: Bundesarchiv, R 3001/23192 és R 3001/23193, passim. *Merten* válaszlevelei (legalábbis itt) nem maradtak fenn. Lásd továbbá: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 99.

⁶⁰ VOLKMAR, Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn 352.

⁶¹ *Sziklay Erzsébet* biográfiáját lásd: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 721.

⁶² Lásd hozzá bővebben, számos kimutatással: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 149–207.

⁶³ A körülményekről lásd: HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 215.

⁶⁴ HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 216.

⁶⁵ HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 225–231.

⁶⁶ HAMANN, Die Rosenberg und der Kriegsverbrecher: Der Fall Max Merten 141–144., HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 232–245.

⁶⁷ HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 264–268.

az 1942 és 1944 között elkövetett háborús bűnök miatt. Bár a német kormány – mindenekelőtt a Szövetségi Külügyminisztérium és a Szövetségi Igazságügyi Minisztérium, de maga *Adenauer* kancellár is – szinte furcsa elkötelezettséget mutatott a (feltételezett) háborús bűnös görög igazságszolgáltatás alól való kimentése iránt. 1959 márciusában azonban Athénban a háborús bűnösökkel foglalkozó különleges katonai bíróság 25 év börtönre ítélte.⁶⁸

A bonni kormány folyamatos erőfeszítéseinek köszönhetően mindössze nyolc hónappal később Nyugat-Németországba szállították, ahol hamarosan szabadon engedték.⁶⁹ A rendezett (házas)élet azonban továbbra is lehetetlen volt. Röviddel szabadulása után *Max Merten* a médiában bosszú- és rehabilitációs kampányt indított támogatói, köztük a későbbi német elnök, *Gustav Heinemann* (1899–1976) segítségével. Ezzel nemcsak a görög kormánnyal került konfliktusba – amellyel *Merten* a német-görög kapcsolatok egyik legsúlyosabb válságát okozta 1945 óta –, hanem egykori birodalmi belügyminisztériumi kollégájával, *Hans Globkével* is, aki időközben a bonni szövetségi kancellária „szürke eminenciásává” emelkedett. A *Globkével* folytatott vita, amely a sajtón és az igazságszolgáltatáson keresztül zajlott és időnként komolyan megrendítette *Adenauer* államtitkár helyzetét, nemcsak ahhoz vezetett, hogy *Merten* a Szövetségi Hírszerző Szolgálat és a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA) üldözése alá került, hanem büntetőeljárás is indult ellene, amelyet ugyan sikeresen el tudott húzni, de korai, 1970 februárjában bekövetkezett haláláig elkísérte őt.⁷⁰

Mindezen viharos évek alatt *Merten Erzsébet* láthatóan szilárdan kiállt férje mellett, sőt, görögországi fogsága idején az egyik legaktívabb támogatója volt: a nyughatatlan diplomata lány saját gazdasági nehézségei és a fiúkról való gondoskodás ellenére többször is kétségbeesett erőfeszítéseket tett férje szabadon bocsátása érdekében. Nem riadt vissza attól sem, hogy Görögország és a Német Szövetségi Köztársaság magas rangú személyiségeihez forduljon, nem utolsósorban *Adenauer* kancellárhoz, akit személyesen ismert kölni éveiből. 1959-ben több hónapot Athénban töltött, hogy bebörtönzött férje közelében lehessen. Láthatóan a végsőig szilárdan hitt férje ártatlanságában, amit azonban még a német bíróságok is kétségbe vontak.⁷¹

6. Következtetések és további kutatandó kérdések

Max és *Erzsébet Merten* figyelemre méltó kapcsolata, amely a német-magyar jogsegélytárgyalások váratlan melléktermékeként jött létre, nagyon szemléletesen mutatja be, hogy a nemzetiszocialista Német Birodalom és a Magyar Királyság közötti jogi kapcsolatok milyen szorosak voltak az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az Ausztria „*Anschluss*”-ját követő hirtelen felerősödő jogi kapcsolatok nemcsak a két állam és azok állampolgárai közötti növekvő gazdasági, politikai és személyes kapcsolatok kifejeződése voltak, hanem a náci vezetés terjeszkedési törekvéseinek a következményei is, amely a Szovjetunió elleni tervezett hódító hadjáratra való tekintettel igyekezett a (dél)kelet-európai államokat szorosabban magához kötni.

⁶⁸ HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 269–446.

⁶⁹ HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 446–485.

⁷⁰ HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 538–655.

⁷¹ HAMANN, Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher 509–513. *Erzsébet* figyelemre méltó beavatkozását férje érdekében lásd ugyanitt (420–427.).

Az, hogy az 1940 és 1942 közötti évek jogsegélyszerződése, amelyek egy ideig még 1945 után is érvényben voltak, milyen jelentőséggel bírtak a németországi és magyarországi joggyakorlat szempontjából, még nem került feldolgozásra. Ez a kérdéskör a jövőbeni kutatások egyik kívánatos eleme lehet. Általánosságban is igaz azonban, hogy a nemzetiszocialista Németország más államokkal való jogi kapcsolatai további kutatásra érdemes területet kell, hogy képezzenek. Felmerül a kérdés, hogy a német fél mindenütt ugyanazokat az indítékokat követte-e és milyen mértékben. Az is kérdéses, hogy végül is milyen mértékben tudta ezeket a célokat – legalábbis rövid és középtávon – megvalósítani. Nemcsak Magyarország, hanem a többi (dél)kelet-európai állam tekintetében is érdekes lehet, hogy képviselőik hogyan folytatták le a kölcsönös jogsegélytárgyalásokat annak részleteit tekintve, és hogy a hegemon Németország végül is képes volt-e érvényesíteni tárgyalási pozícióit úgy, ahogyan azt a német képviselők hitték. Végül az is érdekes lehet, hogy a magyar és más (dél)kelet-európai államok állítólagosan németbarát és engedékeny tárgyalópartnerei hogyan látták Németországot és annak tárgyalási vezetőit mint partnert, és hogyan folytatták le a tárgyalásokat: valóban egyfajta Németország iránti lelkesedés érvényesült, vagy létezett bizonyos belső ellenállás a hegemónnal és annak terveivel szemben?

Felhasznált források

- Abkommen über den Zivilprozeß vom 17. 07. 1905 [Egyezmény a polgári peres eljárásról, 1905. 07. 17.], RGL. 1909, 409–430.
- Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die geistige und kulturelle Zusammenarbeit vom 28. 05. 1936 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a szellemi és kulturális együttműködésről, 1936. 05. 28.], RGL. 1937 II, 132–138.
- Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die gegenseitige Unterstützung und Rechtshilfe in Zollsachen vom 25. 07. 1940 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a vámügyekben történő kölcsönös támogatásról és jogsegélyről, 1940. 07. 25.], RGL. 1941 II, 293–302.
- Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über den Rechtshilfeverkehr in Angelegenheiten des bürgerlichen und des Handels-Rechts vom 06. 10. 1940 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a polgári és kereskedelmi jogi ügyekben történő jogsegélyi gyakorlatról, 1940. 11. 06.], RGL. 1941 II, 121–127.
- Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über den gegenseitigen Schutz von Werken der Literatur und Kunst vom 06. 11. 1940 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között az irodalmi és művészeti alkotások kölcsönös védelméről, 1940. 11. 06.], RGL. 1941 II, 225–227.
- Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die gegenseitige Anerkennung und Vollstreckung von gerichtlichen und vormundschaftsbehördlichen Entscheidungen, Vergleichen sowie anderen vollstreckbaren Urkunden in Unterhaltssachen vom 28. 11. 1941 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a tartással kapcsolatos ügyekben hozott bírósági és gyámhatósági határozatok, egyezségek és egyéb végrehajtható okiratok kölcsönös elismeréséről és végrehajtásáról, 1941. 11. 28.], RGL. 1942 II, 343–350.
- Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über Mitteilungen und Ersuchen auf dem Gebiete des Personenstandswesens vom 01. 09. 1941 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között az anyakönyvi ügyekkel kapcsolatos közlésekről és megkeresésekről, 1941.09.01.], RGL. 1942 II, 355–359.
- Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn über die gegenseitige Anerkennung von familiengerichtlichen Entscheidungen und Todeserklärungen vom 02. 10. 1942 [Egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között a családjogi bírósági határozatok és a halálesetről szóló nyilatkozatok kölcsönös elismeréséről, 1942. 10. 02.], RGL. 1944 II, 53–60.

- Auslieferungsvertrag zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn vom 16. 06. 1940 [Kiszolgáltatási szerződés a Német Birodalom és a Magyar Királyság között, 1940. 06. 16.], RGBL 1941 II, 183–198.
- A Külügyminisztérium beszámolója a Birodalmi Igazságügyi Miniszter felé 1939. 01. 21-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 25. lap
- Az 1939. 02. 21-től 1939. 03. 04-ig tartó tárgyalások jegyzőkönyve, Berlinben, Bundesarchiv, R 3001/23192, 74. lap
- Az 1941. 05. 30-tól 1941. 06. 06-ig tartó tárgyalások jegyzőkönyve, Berlinben, Bundesarchiv, R 3001/23193, 68. lap
- Az 1947. évi Országgyűlés Almanachja (1947. szeptember 16. – 1949. április 12.). Budapest 2005
- Beglaubigungsabkommen zwischen dem Deutschen Reich und dem Königreich Ungarn vom 27. 05. 1940 [Hitelesítési egyezmény a Német Birodalom és a Magyar Királyság között, 1940. 05. 27.], RGBL 1941 II, 71–76.
- Erlass des Auswärtigen Amtes vom 27. 07. 1938 an die Deutsche Gesandtschaft in Budapest [A Külügyminisztérium 1939. 07. 27-i rendelete a budapesti német követség felé], Bundesarchiv, R 3001/23192, 54. lap
- Erlass des Auswärtigen Amtes vom 27. 07. 1938 an die Deutsche Gesandtschaft in Budapest [A Külügyminisztérium 1939. 07. 27-i rendelete a budapesti német követség felé], Bundesarchiv, R 3001/23192, 54r. lap
- Erlass des Auswärtigen Amtes vom 18. 03. 1939 an die Deutsche Gesandtschaft in Budapest [A Külügyminisztérium 1939. 03. 18-i rendelete a budapesti német követség felé], Bundesarchiv, R 3001/23192, 85. lap
- Haager Übereinkommen über den Zivilprozeß vom 01. 03. 1954 [Hágai polgári eljárásjogi egyezmény, 1954. 03. 01.], BGBl. 1958 II, 576.
- LUPKOVICS György: Levél (Királyi Magyar Igazságügyi Minisztérium) Max Merten részére részére (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1940. 11. 27-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 450r. lap
- LUPKOVICS György: Levél (Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium) Max Merten részére részére (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1949. 07. 17-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 271. lap.
- LUPKOVICS György: Levél (Magyar Királyi Igazságügyi Minisztérium) Max Merten részére részére (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1941. 06. 16-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23193, 121. lap
- LUPKOVICS György: Levél (Királyi Magyar Igazságügyi Minisztérium) Max Merten részére részére (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1940. 07. 17-i dátummal, Bundesarchiv, R 3001/23192, 271. lap
- LUPKOVICS György: Levél (Királyi Magyar Igazságügyi Minisztérium) Max Merten részére részére (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1940. 10. 16-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 354. lap
- MERTEN, Max: Emlékirat (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1941. 12. 31-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23193, 231. lap
- MERTEN, Max: Feljegyzés (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1940. 06. 06-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 250. lap
- PIETZKER, Wolfgang: Feljegyzés (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1939. 02. 17-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 64. lap
- REISNER, Alfons: Feljegyzés (Birodalmi Igazságügyi Minisztérium) 1939. 02. 17-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 64. lap
- SCHWAGULA, Karl: Feljegyzés (Külügyminisztérium) 1940. 06. 11-i keltezéssel, Bundesarchiv, R 3001/23192, 279r. lap
- Vertrag zwischen dem Deutschen Reich und der Tschechoslowakischen Republik über Rechtsschutz und Rechtshilfe in bürgerlichen Angelegenheiten vom 20. 01. 1922 [A Német Birodalom és a Csehszlovák Köztársaság között a polgári ügyekben való jogvédelemről és jogsegélyről szóló szerződés, 1922. 01. 20.], RGBL 1923 II, 57–62.

Felhasznált irodalom

- LOMMATZSCH, Erik: Hans Globke (1898–1973). Beamter im Dritten Reich und Staatssekretär Adenauers. Frankfurt a.M. 2009
- HAMANN, Gerrit: Die Rosenberg und der Kriegsverbrecher: Der Fall Max Merten. In: NETTERSHEIM, Gerd J. – KIESEL, Doron (szerk.): Das Bundesministerium der Justiz und die NS -Vergangenheit. Göttingen 2021, 123–152.
- HAMANN, Gerrit: Max Merten. Jurist und Kriegsverbrecher. Eine biografische Fallstudie zum Umgang mit NS-Tätern in der frühen Bundesrepublik. Göttingen 2022
- GROH, Gunnar – WERNER, Raik: Rechtshilfe. WEBER, Klaus (szerk.): Rechtswörterbuch. München 2022²⁹

- BEVERS, Jürgen: Der Mann hinter Adenauer. Hans Globkes Aufstieg vom NS-Juristen zur Grauen Eminenz der Bonner Republik. Berlin 2009
- HONIG, Richard (szerk.): Die Rechtshilfe des Deutschen Reichs in Straf- und Zivilsachen sowie auf den wichtigsten Nebengebieten. Berlin 1932
- VOLKMAR, Erich: Der Rechtshilfeverkehr mit der Slowakei und Ungarn. ZoeR 1941–1942. sz. 351.
- STUCKART, Wilhelm – GLOBKE, Hans: Reichsbürgergesetz, Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre, Gesetz zum Schutze der Erbgesundheit des deutschen Volkes. München 1936